

Astronomski putopis:

PUSTINJA BLACA

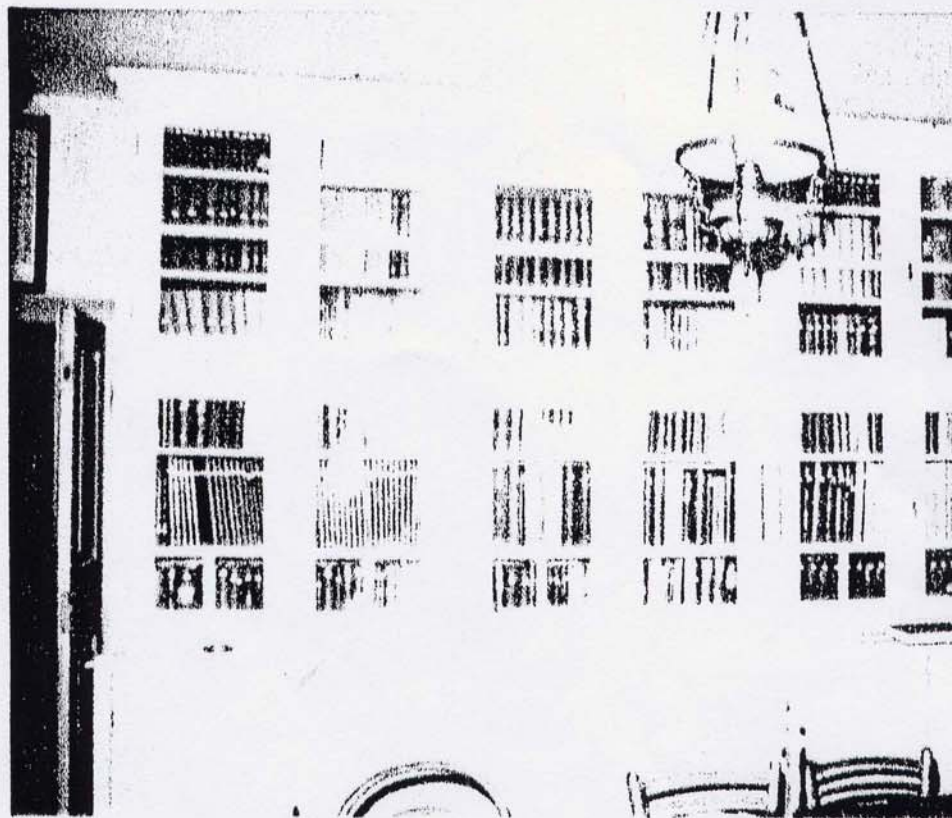
Pustinja Blaca-otok Brač. Veliki plakat sa slikom »pustinja« odavno je već zaboravljen na zidu zagrebačke Zvezdarnice, kao i priča o svećeniku-astronomu koji je tamo ne tako davno živio i djelovao. Nedavno smo moj prijatelj Drago Špoljarić i ja krenuli tragom tog starog plakata. Napustivši na nekoliko dana »civilizaciju« našli smo se u jednom zablavljenom svijetu, toliko neobičnom i očaravajućem da se još i danas pitam da li smo to sve zaista vidjeli i doživjeli...

Teško je bilo u Zagrebu doći do pouzdanih informacija o Blacama, tako da smo krenuli na put u nepoznato, krcati opremom za sve prilike i neprilike. Mala zaliha hrane i te kako nam je dobro došla, serum protiv zmijskog ujeda srećom nosili smo nepotrebno, a dobre planinarske cipele nisu nam bile na odmet. Prvi dio puta lako je prijeći, brzim vlakom do Splita i trajektom za Supetar. U tamošnjem turističkom uredu susrećemo isti plakat obogaćen podacima o Blacama i putu do njih. Uskoro nas stari klimavi autobus ostavlja u Nerežišću, selu u unutrašnjosti otoka. Otuda dalje vodi djelomično obilježena staza do Blaca i za oko tri sata hoda trebali bi biti na cilju. Put počinje od male kapelice u centru sela, na čijem krovu raste preko dvije stotine godina stari patuljasti borić, izgledom podsjećajući na poznata japanska bonsai stabla...

Staza, u svom prvom dijelu široka i obilježena, uskoro počinje vijugati između vinograda, uspinjući se lagano prema vrhu otoka. Uz put nailazimo na staro zapušteno pojilište koje nam govori da je ovaj put nekada bio mnogo prometniji nego danas. Vinograde je voć-

Tragom starog plakata...

Samostan Blaca, poznatiji kao Pustinja Blaca osnovan je sredinom 16. stoljeća. S vremenom se pretvorio u važno gospodarsko središte ovog dijela otoka Brača. Međutim, njegova kulturna uloga imala je daleko veće značenje.

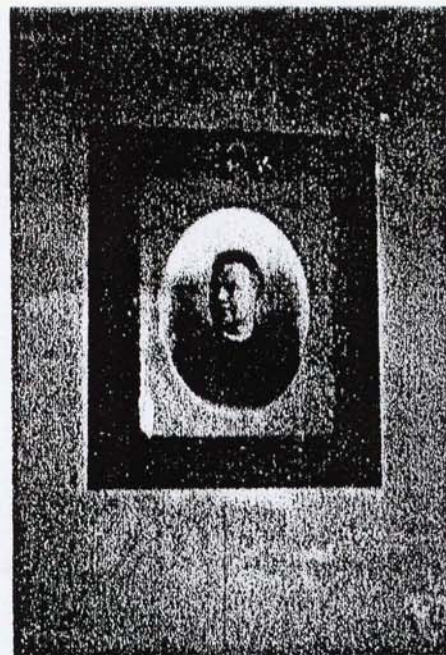
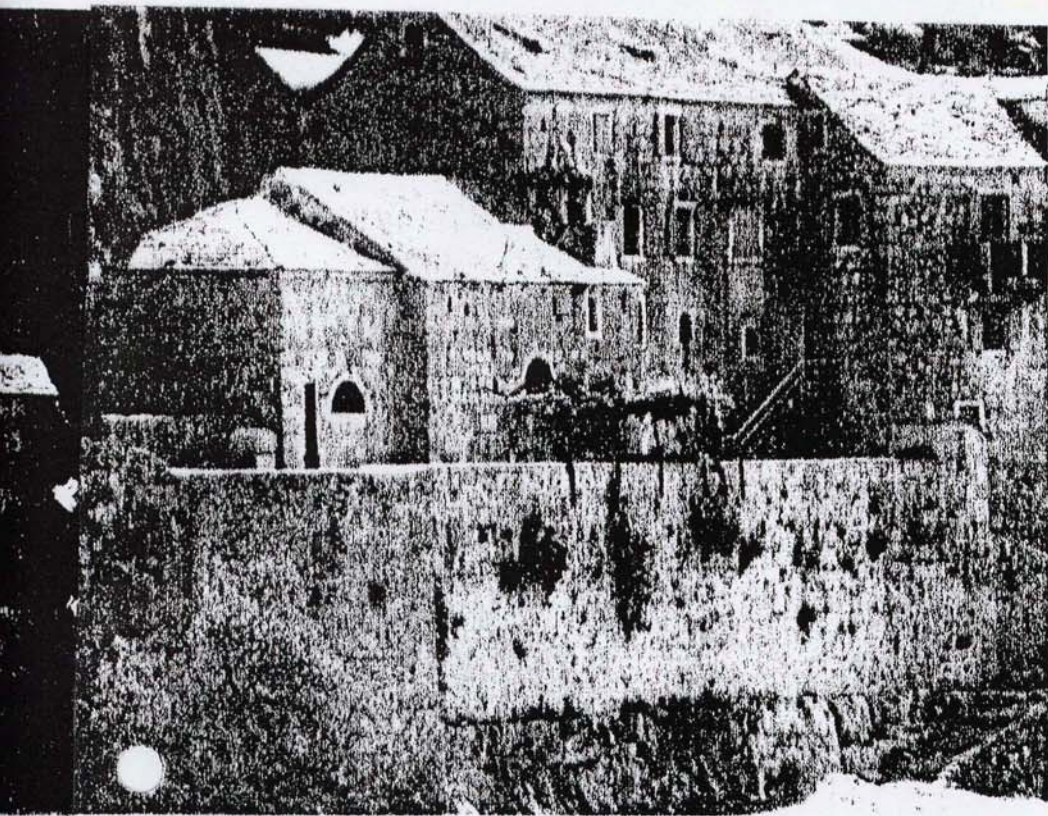

njake polagano zamjenjuje grmlje i rijetki šumarci. Nakon oko dva sata hoda stižemo na najvišu točku puta. Na rubu širokog proplanka s kojeg se odvaja nekoliko staza stoji stari kameni križ. Markacije ovdje nema i tu, ne primjećujući zapušteni, ruševni put koji se iza križa spušta prema nekim razrušenim kućama, krećemo dalje širokim utaba-

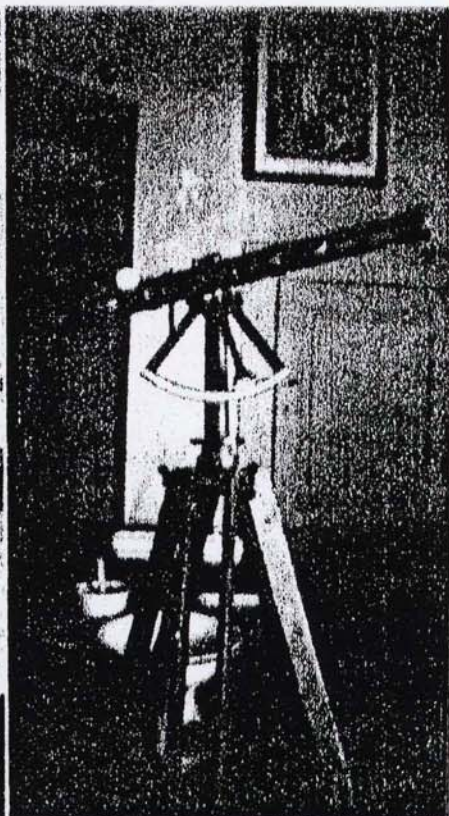
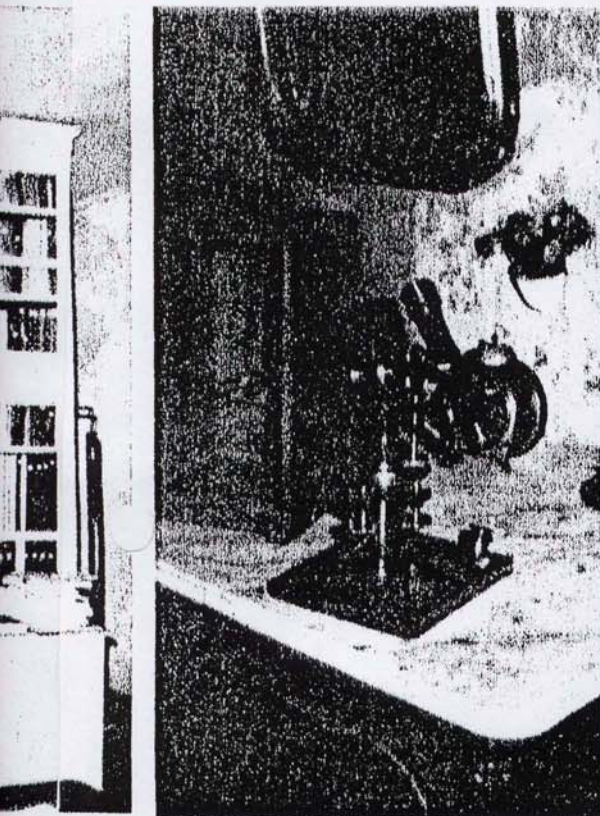
nim putem koji nikuda ne vodi. Grešku uočavamo kasno, nakon što smo došli gotovo do mora...

Nakon sata brzog hoda, umorni i ne baš veseli, vraćamo se do kamenog križa i krećemo uskim ruševnim putem, koji se strmo spušta prema ostacima nekog sela. Uskoro ulazimo u vijugavu udolinu strmih zidova, koja neodoljivo

Astronom don Niko Miličević kao mladi svećenik.

Oni su u Blacama osnovali pustinjačku zadrugu, a nešto kasnije započela je i gradnja samostana. Gotovo cijelo to prvobitno zdanje uništeno je u velikom požaru 1724 godine ali je ubrzo obnovljeno. Krajem XVIII stoljeća zajednica doživljava procvat, pa čak posjeduje i malu trgovačku flotu. Uskoro nažalost dolazi do stagnacije i opadanja moći i bogatstva zajednice, da bi ona smrću posljednjeg svog svećenika, don Nikole Miličevića mladeg 1963. godine prestala postojati. Danas su Blaca kulturno-povijesni spomenik nulte kategorije...

Samostan je smješten u podnožju ogromne, izolirane stijene koja se dijelom nadnosi nad njega tako da ponekad neki kamen olabavljen prirodnim silama padne i ošteti krov. S terase samostana puca pogled u smjeru kanjona prema moru i otoku Hvaru na jednu, i prema unutrašnjosti otoka na drugu stranu...

Razlog našeg putovanja bilo je snimanje znanstvene ostavštine posljednjeg pustinjaka don Nikole Miličevića mladeg,

Zidove biblioteke zauzimaju ormari s knjigama iz svih područja prirodnih znanosti, posebno astronomije (slika lijevo).

Ječani od mnogih astronomskih instrumenata koji se čuvaju u samostanu (slika gore).

Stari teodolit zadivljuje ljepotom izrade. Još i danas je potpuno upotrebljiv (slika desno).

podsjeća na kanjon neke moćne rijeke, samo što vode ovdje nema niti kapi. Samostan se još ne vidi, sve dok nakon oko pola sata hoda iza jednog zavoja na putu, ne iskrсне pred nama u svoj svojoj veličanstvenosti...

Samostan Blaca osnovan je 1550. ili 1551. godine, kada su na Brač, pred Turcima, s kopna pobjegli dva svećenika.

često zvanog don Niko. On je već kao mladić zavolio astronomiju i uskoro se upoznao s poznatim lošinjskim astronomom Bremnerom koji mu je svesrdno pomogao savjetima i literaturom. Don Niko uskoro stupa u vezu i s drugim astronomima i astronomskim ustanovama širom svijeta. Godine 1912. uz odobrenje i pomoć zadruge upisuje redovni studij astronomije u Beču, gdje je vrlo toplo primljen. Upoznao je i utemeljitelja i dugogodišnjeg direktora tamošnje univerzitetske zvjezdarnice prof. dr. E. Weissa. Nakon njegove smrti 1918. godine don Niko preuzi-

4 cijelu njegovu vrlo opsežnu astronomsku biblioteku. Pored toga se don Niko zanimao i za Bremnerov veliki teleskop koji je nakon raspada Lošinjske zvjezdarnice bio deponiran u Beču, da bi ga konačno 1926. godine uspio dobiti i prenijeti u Blaca. Taj je teleskop postao okosnica don Nikine zvjezdarnice opremljene mnoštvom kvalitetnih instrumenata. Među njima su i odlično sačuvani pasažni instrumenti, razni geodetski instrumenti, mornarički daljnogledi, mnoštvo preciznih satova i dr...

Don Niko je pedantno i uredno vodio bilješke o svojim promatranjima. Tako saznajemo i osnovne podatke o velikom Bremnerovom teleskopu koji je proizvela firma Reinfelder&Hertel iz Münchena, vjerojatno krajem XIX stoljeća. Ovaj veliki, za svoje vrijeme odlično izrađeni instrument, ima objektiv promjera 178 mm i žarišne daljine 265 mm (f/14,93). Većina dijelova ovog starog instrumenta sačuvana je i danas čami u tami samostanskih prostorija, srećom dobro spremljena. Veliki željezni stup na koji se teleskop nekad postavljao još i danas stoji na terasi samostana, na mjestu s kojeg je don Niko promatrao zvijezde...

Pokušali smo ponovo postaviti teleskop na njegovo mje-

sto. Trebao nam je cijeli dan da skupimo sve dijelove koji još postoje, četiri snažna radnika dizala su tešku paralaktičku montažu i rukama je držali na stupu, sve dok je nismo improvizirano pričvrstili. Sličan postupak ponovili smo i s velikim metalnim tubusom. Na žalost, neki dijelovi ipak nisu sačuvani, tako da nismo montirali objektiv i okularni dio. Velika želja da navečer isprobamo taj lijepi instrument, ostala je samo želja. Kad god se sjetim tog starog teleskopa uvijek poželim da mi se još jednom nađe u rukama, da ga popravim i još jednom usmjerim prema zvijezdama...

Posebnu zanimljivost predstavlja okularni komplet s dvadesetak okulara, uglavnom ručne izrade. Tu su, kao posebna rijetkost i zanimljivost, okulari Huygensovog tipa žarišne daljine od samo 3 i 3,2 mm, originalni Zeissov ortoskopski okular i mnogi drugi. Nisam mogao odoljeti, morao sam jedan od tih okulara uzeti u ruke i rastaviti ga da vidim kako je napravljen. Uzeo sam tako Huygensov okular žarišne daljine 3 mm izrađen od zlatno-žute mjedi. Vjerojatno je star oko 100 godina, iako još uvijek izgleda kao da je nov. Na žalost nema nikakve oznake proizvođača na njemu. Dvije sićušne leće ne veće od 2 mm čine srce ovog okulara. Sićušni zaslon između njih, u obliku stošca, jedinstvene je konstrukcije. Vidio sam i rastavio nekoliko stotina okulara svih vrsta i namjena, ali ovako precizno i dovitljivo konstruirani okular još nisam vidio... Tu je i barlow leća i popratne bilješke koje navode povećanja do 3920 puta! Korisno povećanje ovog instrumenta je oko 600 puta, a mi na žalost, nismo uspjeli saznati da li je don Niko zaista koristio mnogo veća povećanja od toga, ili u ona zapisana samo kao teoretska mogućnost. Doduše, kod promatranja dvojnih zvijezda, kojima se jedno vrijeme bavio i don Niko, neki puta se koriste

vrlo velika povećanja, ali nikada ne 6 puta veća od teoretskog maksimum...

Pored instrumenata, Blatačka zvjezdarnica posjeduje i vrlo vrijednu knjižnicu s preko 2000 knjiga iz astronomije, matematike, fizike, religije, filozofije, književnosti... Listajući dalje don Nikine bilješke ostajemo zadivljeni obimom i raznovršnošću njegovih radova, od kojih je većina na žalost ostala nepoznata drugim znanstvenicima. Tu je, među ostalim: geodetska triangulacija Blatačkog područja, brojna promatranja dvojnih zvijezda, određivanje geografskih koordinata Blatačke zvjezdarnice, korekcije sata astronomskim metodama... Prepisujemo tako iz njegove bilježnice:

... Na 23. II 1943 oko 7h večer opazim iz dvorišta doma sa Filipom u Vel. Medvjedu neki novi objekt uz gama Ursae prema delta u 1/3 udaljenosti. Kad sam pogledao sa Silvamalom (jedan od njegovih teleskopa, op. autora), razaberem odmah da je maglovito tijelo dakle kometa, dosta lijepe sjajne glave oko 3.0 reda (slabija od game a možda nešto sjajnija od delta koja je 3.4). Repa ne mogu da razaberem. Poslije iza večere, oko 9 h pokušam izmjeriti joj položaj pomoću Beyerova atlasa, izgleda mi da dalekozorom razaberem i nešto kratkog širokog repa prema delta Ursae. U obrnutom vidnom polju vidi se desno od game jedan četverokut zvijezda 9 reda: i baš u produžetku gornjih dviju zvjezdica nadesno od gornje desne za nešto malo više nego li je njihova međusobna udaljenost. Unio sam otprilike u Beyer-ovu kartu i dobio položaj sljedeći...

Na žalost, bio je rat i sve veze sa svijetom bile su onemogućene, tako da don Niko nikom nije uspio javiti svoje otkriće...

Željko Andreć

